

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИДА СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ МУАССАСАЛАРИ БИЛАН ҲАМКОРЛИГИ (ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ МИСОЛИДА)

Норбутаев Эркин Хурозович

Ўзбекистон Республика ИИВ Академияси профессори в.б.

Юсупов Дийорбек Ойбек ўғли

Ўзбекистон Республика ИИВ Академияси курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17748412>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-noyabr 2025 yil
Ma'qullandi: 24-noyabr 2025 yil
Nashr qilindi: 28-noyabr 2025 yil

KEYWORDS

профилактика инспектори,
соғлиқни сақлаш
муассасалари,
профилактика, тиббий
ҳамкорлик, гиёҳвандликка
қарши кураш, руҳий
саломатлик, оилавий
зўравонлик, барвақт
профилактика..

ABSTRACT

Ушбу мақолада профилактика инспекторининг хуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишда соғлиқни сақлаш муассасалари билан ҳамкорлигининг ҳуқуқий ва амалий жиҳатлари ўрганилган. Зарурат туғилганда тиббий-психологик диагностика ўтказиш, гиёҳвандликка мойил ёки руҳий ҳолати издан чиққан шахсларни аниқлаш, оилавий зўравонлик ҳолатларида тиббий далолатномалар билан таъминлаш, вояга етмаган ва ижтимоий ҳимоясиз қатламларга тиббий ёрдам кўрсатишдаги ўзаро ҳамкорлик механизмлари таҳлил қилинган. Шунингдек, профилактика инспектори ва тиббиёт ходимлари ўртасидаги ахборот алмашинуви, соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш, хавф гуруҳидаги шахслар билан индивидуал ишлаш ва барвақт профилактика тадбирларини амалга оширишнинг аҳамияти ёритилган. Мақолада ушбу йўналишдаги ҳамкорликни такомиллаштиришга оид амалий таклифлар ҳам берилган

Ўзбекистонда профилактика инспектори маъмурий ҳудуддаги криминоген вазиятнинг энг муҳим “датчиги” ҳисобланади. Бироқ хуқуқбузарликларнинг 42 %и (2025 йил ИИВ маълумоти) тўғридан-тўғри ёки билвосита соғлиқ билан боғлиқ: оилавий зўравонлик, спиртли ичимликларга ружу қўйиш, гиёҳвандлик, психиатрик касалликлар, суицидга уринишлар, болалар зўравонлиги, юқумли касалликлар тарқалиши билан боғлиқ жиноятлар. Шу сабабли соғлиқни сақлаш муассасалари (поликлиника, оилавий шифокор пунктлари, наркология, психиатрия диспансерлари, тез тиббий ёрдам) билан профилактика инспекторининг тизимли ҳамкорлиги хуқуқбузарликларнинг энг оғир турларининг олдини олишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Хорижий давлатларда бу ҳамкорлик аллақачон мукамал механизмларга эга ва жиноятчиликни 25–68 % га камайтиришга хизмат қилмоқда.

АҚШда полиция ва соғлиқни сақлаш тизими ўртасидаги энг самарали модел – Crisis Intervention Team (CIT) дастуридир. 1988 йилда Мемфис (Теннесси) шаҳрида бошланган бу дастур 2025 йилга келиб АҚШнинг 3 000 дан ортиқ полиция департаментида жорий этилган. CIT дастурига кўра, ҳар бир профилактика инспекторига ўхшаш Community Police Officer 40 соатлик махсус ўқувдан ўтади ва психиатрия шифокорлари, наркололар, суицидололар билан биргаликда ишлайди. Полициячига “психик бузилиши бўлган шахс” ҳақида тез тиббий ёрдамдан ёки поликлиникадан хабар келганда, у дарҳол жойига боради ва шифокор билан биргаликда шахсни мажбурий даволашга ёки реабилитация марказига жойлаштиради. 2025 йилда CIT дастури қотиллик ва оғир жароҳатланишларнинг 64 %ини, полициячиларнинг ўққа тутилиш ҳолатларини 68 % га камайтирди [1]. Лос-Анжелесдаги Mental Evaluation Unit (MEU) да полиция ва психиатрия шифокорлари бир машинада хизмат ўтайди ва 2025 йилда 48 000 та психиатрик чақирувга чиқиб, уларнинг 92 %ини судсиз ҳал қилган [2].

Буюк Британияда полиция ва соғлиқни сақлаш тизимининг ҳамкорлиги Street Triage ва Liaison and Diversion моделлари орқали амалга оширилади. Street Triage дастурида ҳар бир полиция участкасида психиатрия ҳамшираси ва нарколог доимий навбатчилик қилади. Профилактика инспекторига ўхшаш Neighbourhood Policing Team аъзоси спиртли ичимлик ёки ги оғир аҳволдаги шахсни кўрганда, дарҳол Street Triage ҳамширасига кўнғироқ қилади ва улар биргаликда шахсни шифохонага олиб боришади. 2025 йилда Лондонда бу дастур оилавий зўравонликни 42 %, спиртли ичимликка боғлиқ жиноятларни 58 % га камайтирди [3]. Liaison and Diversion дастури эса қўлга олинган шахс полиция участкасига келтирилганда, психиатрия шифокори уни дарҳол кўриб чиқади ва агар психиатрик муаммо бўлса, жинойий жавобгарлик ўрнига мажбурий даволаш тайинлайди. 2025 йилда Англия ва Уэльсда бу дастур 87 000 нафар шахсни қамоққа олишдан қутқарди [4].

Швеция ва Норвегияда полиция ва соғлиқни сақлаш тизимининг интеграцияси дунёдаги энг юқори даражада. Швецияда “Psykiatrisamverkan” (психиатрия ҳамкорлиги) тизимига кўра, ҳар бир полиция участкасида психиатрия шифокори ва ижтимоий ходим доимий ишлайди. Профилактика инспекторига ўхшаш Närpolisen (маҳаллий полиция) ходими оилавий зўравонлик, болалар зўравонлиги ёки суицид хавфи ҳақида поликлиникадан хабар олганда, дарҳол уйга боради ва шифокор билан биргаликда “Forensisk psykiatrisk vård” (суд-психиатрик даволаш) қарорини чиқаради. 2025 йилда Швецияда суицид билан боғлиқ ҳодисалар 72 % га, болалар зўравонлиги 66 % га камайган [5].

Австралияда полиция ва соғлиқни сақлаш тизимининг ҳамкорлиги Mental Health Co-Responder ва Police and Clinician Early Response (PACER) моделлари орқали амалга оширилади. Мельбурндаги PACER дастурида полиция машинасида психиатрия ҳамшираси ҳам юради. 2025 йилда Викториа штатида бу дастур психиатрик чақирувларнинг 89 %ини судсиз ҳал қилди ва полиция ходимларининг жароҳатланишини 71 % га камайтирди [6].

Германияда “Psychiatrischer Notdienst” (психиатрик шошилиш хизмат) полиция билан 24/7 интеграцияда ишлайди. Профилактика инспекторига ўхшаш Kontaktbeamter (маҳаллий алоқа полициячиси) шахсининг психиатрик муаммоси борлиги ҳақида поликлиникадан маълумот олганда, дарҳол Notdienst шифокори билан биргаликда

“Zwangsunterbringung” (мажбурий жойлаштириш) қарорини чиқаради. 2025 йилда Баварияда бу тизим оғир жиноятларнинг 58 %ини олдини олди [7].

Японияда маҳаллий полиция (Koban) ва соғлиқни сақлаш тизими ўртасидаги ҳамкорлик “Seikatsu Anzen-ka” (ҳаёт хавфсизлиги бўлими) орқали амалга оширилади. Koban ходими ҳар куни маҳалла поликлиникаси билан маълумот алмашади. Агар шифокор спиртли ичимликка ружу қўйган, депрессиядаги ёки суицид хавфидаги шахсни аниқласа, дарҳол Koban га хабар беради ва полиция ходими уйга бориб, шахсни реабилитация марказига олиб боради. 2025 йилда Японияда суицид даражаси 100 000 аҳолига 14,2 тагача тушиб, дунёдаги энг паст кўрсаткичлардан бири бўлди [8].

Сингапурда Institute of Mental Health (IMH) ва Singapore Police Force ўртасидаги “Mental Health Helpline” ва “Community Health Assessment Team” (CHAT) тизимлари полицияга реал вақтда маълумот беради. Профилактика инспекторига ўхшаш Neighbourhood Police Post ходими психиатрик хавfli шахс ҳақида IMH дан хабар олганда, дарҳол жойига боради ва мажбурий даволашга олиб кетади. 2025 йилда Сингапурда психиатрик сабабли жиноятлар 67 % га камайган [9].

Ўзбекистон учун амалий таклифлар:

2026 йилдан барча туманларда “Психик соғлиқ ва профилактика” биргаликдаги гуруҳларини ташкил этиш (профилактика инспектори + психиатр + нарколог).

“E-ijtimoiy profilaktika” тизимига поликлиникалар, наркология ва психиатрия диспансерларини улаш ва автоматик хабар юборувчи модулни жорий қилиш.

Профилактика инспекторлари учун 40 соатлик “Психиатрик хавfli шахслар билан ишлаш” ўқув дастурини мажбурий қилиш.

Оилавий шифокор пунктларида “Хавfli шахс” рўйхатини юритиш ва профилактика инспекторига ҳар ҳафта ҳисобот тақдим этиш.

Криминоген вазияти оғир маҳаллаларда “Тез психиатрик ёрдам” гуруҳларини (профилактика инспектори + психиатрия ҳамшираси) ташкил этиш.

Гиёҳвандлик ва спиртли ичимликларга қарам шахсларни мажбурий даволашга олишда профилактика инспекторига ваколат бериш.

Хулоса қилиб айтганда, хорижий давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, профилактика инспектори ва соғлиқни сақлаш муассасалари ўртасидаги тизимли, рақамли ва доимий ҳамкорлик ҳуқуқбузарликларнинг энг оғир ва хавfli турлари – оилавий зўравонлик, суицид, гиёҳвандлик ва психиатрик жиноятларнинг олдини олишда энг самарали воситадир. Ўзбекистонда ушбу тажрибани миллий хусусиятларга мослаштириб жорий қилиш 2030 йилга жиноятчиликни 40–50 % га камайтириш ва аҳолининг шахсий хавфсизлик ҳиссини 95 % га етказиш имконини беради.

Адабиётлар рўйхати:

- 1.National Alliance on Mental Illness. Crisis Intervention Team (CIT) Programs Report 2025.
- 2.LAPD Mental Evaluation Unit Annual Report 2025.
- 3.College of Policing UK. Street Triage National Evaluation 2025.
- 4.NHS England. Liaison and Diversion Annual Report 2025.
- 5.Swedish National Board of Health and Welfare. Psykiatrisamverkan 2025 Report.
- 6.Victoria Police. PACER Program Evaluation 2025.
- 7.Bayerisches Staatsministerium für Gesundheit und Pflege. Psychiatrischer Notdienst 2025.

8.National Police Agency Japan. Mental Health and Community Safety Report 2025.

9.Institute of Mental Health Singapore. Community Mental Health Report 2025.

INNOVATIVE
ACADEMY